

Lietuvos gyventojų buitinių atliekų problemos suvokimas ir rūpesčio aplinkosauga tipologija

VYLIUS LEONAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

SANTRAUKA. Straipsnyje pristatomi Alytaus regiono gyventojų apklausos duomenys, susiję su buitinių atliekų didėjimo problema, ir šių duomenų interpretacija ekologinės modernizacijos teorijų požiūriu. Remiantis buitinių atliekų problemos suvokimo tipologija parodoma, kad dauguma Alytaus regiono gyventojų buitinių atliekų gausėjimą pirmiausia suvokia kaip aplinkos užterštumo, o ne kaip neefektyvaus žaliavų ir energijos eikvojimo problemą. Tik nedidelė regiono gyventojų dalis, dažniausiai aukštesnio išsilavinimo, miestiečiai bei dalis jaunimo buitinių atliekų gausėjimą įvardija kaip didėjančio vartojimo ar žaliavų ir energijos eikvojimą. Tad, modernizacijos teorijų požiūriu, didesnei regiono gyventojų daliai būdingas ankstyvesnio industrinės visuomenės aplinkosauginės sampratos tipas.

RAKTAŽODŽIAI: Alytaus regionas, buitinės atliekos, atliekų tvarkymo problemos, tarša, išteklių taupymas, atliekų mažinimas, rūpestis aplinkosauga.

KEYWORDS: Alytus region, garbage, issues of garbage disposal, pollution, saving of resources, environmental concerns.

Įžanga

Remdamiesi 2001 m. Kauno, Šiaulių ir Jonavos gyventojų nuomonių apie buitinių atliekų tvarkymą apklausa jau esame rašę, kad dauguma gyventojų buitinių atliekų gausėjimo problemą suvokia ne kaip gamtinių išteklių eikvojimą, ne kaip didėjančio vartojimo grėsmę, t. y. buitinių atliekų nelaiko nepanaudotais ištekliais, bet dažniausiai jas sieja su aplinkos užterštumu: taip mano 50,7 proc. Kauno, 55,3 proc. Šiaulių ir 51,6 proc. Jonavos gyventojų. Sąvartynus priskiriant prie veiksmų, didinančių aplinkos taršą, matyti, kad apie 72 proc. kauniečių, 75 proc. šiauliečių ir 78 proc. jonaviečių tvirtina, jog svarbiausia buitinių atliekų problema yra aplinkos tarša. 2001 m. apklausos duomenys parodė, kad gyventojų rūpestį aplinkosauga nustelbia rūpinimasis dėl materialinio ir fizinio saugumo. Todėl buvo prieita išvada, kad dauguma Kauno, Šiaulių ir Jonavos gyventojų dar nėra paveikti vėlyvosios modernybės ekologinės modernizacijos

ir jai būdingo rūpesčio aplinkosauga, skatinančio vartojimą derinti su aplinkosauga arba gamybą – prie gamtos (Leonavičius 2001, 2003).

Nuo 1999 m. patvirtintos Valstybinės atliekų tvarkymo strategijos (*Dėl atliekų...* 1999) praėjo daugiau kaip dešimt metų, nuo Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano (2002) – aštuoneri, o nuo priimtose Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos (2003) – septyneri metai. Nors tai nedidelis laiko tarpas, per šiuos metus Lietuvos Respublikoje buvo intensyviai plėtojama buitinių atliekų tvarkymo infrastruktūra: pagal ES reikalavimus įrengti nauji sąvartynai, sumažintas jų skaičius, plečiamas atliekų rūšiavimas, surinkimas bei perdirbimas. Tačiau ar pasikeitė pačių gyventojų nuostatos, motyvacija ir įpročiai aktyviai dalyvauti tvarkant atliekas? Žvelgiant iš sociologinės teorijos perspektyvos, šis klausimas įdomus ir tuo, kad iš dalies leidžia atsakyti, kiek įtakos sistemos struktūra, šiuo atveju reorganizuota buitinių atliekų surinkimo institucija, turi individų veiklai.

„Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2003–2004 metais ataskaitoje“ konstatuojama, kad „buitinių atliekų rūšiavimas ir jų perdirbimas lieka viena iš sunkiausiai sprendžiamų atliekų tvarkymo problemų. Nors palyginus su 2000 metais atskirai surenkamų antrinių žaliavų kiekis iš komunalinių atliekų srauto padidėjo apie 4 kartus, tačiau didžioji dalis buitinių atliekų nerūšiuojamos ir keliauja į sąvartynus. „...Pagrindinį dėmesį būtina skirti savivaldybių ir kitų atliekų tvarkytojų bei kontroliuojančių institucijų gebėjimų stiprinimui ir visuomenės švietimui bei mokymui“ (2005). Darnaus vystymosi požiūriu, buitinės atliekos – tai neefektyviai naudojami išteklių, todėl ypač svarbu, kaip gyventojai suvokia buitinių atliekų gausėjimo problemą. Aplinką tausojanti plėtra atliekas traktuoja kaip išteklius, todėl atliekų perdirbimas ir antrinis panaudojimas bei utilizavimas padėtų spręsti natūralių gamtinių išteklių taupymo ir aplinkos teršimo problemas.

Vėlyvosios modernybės sociologijos teorijos (pvz., Giddens 1995; Bourdieu 1994), kuriomis bus remiamasi šiame straipsnyje, siekia apimti socialinio veikėjo ir sistemos struktūros abipusę sąveiką. Tad nors efektyvios infrastruktūros sukūrimas ir yra esminis atliekų rūšiavimą lemiantis veiksnys, tačiau kiekviena technologinė inovacija, kiekviena infrastruktūra sėkmingai veikia tik tuomet, kai dauguma jos dalyvių teigiamai vertina ir aktyviai dalyvauja įvairių institucijų diegiamoje veikloje. Tad kaip nuo to laiko, kada buvo apklausiami Kauno, Šiaulių ir Jonavos gyventojai, pasikeitė pastarųjų nuostatos į buitinių atliekų tvarkymą?

Šiame straipsnyje remsimės jau kito nei 2001 m. atliktos apklausos regiono duomenimis, tačiau manome, kad esminio skirtumo tarp Lietuvos regionų neturėtų būti. Manytume, kad etnografiniai Lietuvos regionų skirtumai neturėtų daryti įtaką skirtingai buitinių atliekų tvarkymo sampratai Žemaitijoje, Aukštaitijoje, Dzūkijoje ar Suvalkijoje. Nors šis klausimas įdomus antropologiniu aspektu¹, laikysimės prielaidos, kad tipologiškai visi Lietuvos

1 Neatmetame galimybės, kad Lietuvos etnografinių regionų gyventojai galėtų skirtis pagal tam tikrus subtilius buitinių atliekų sampratos požymius.

regionai yra panašaus ekonominio ir socialinio išsivystymo ir jiems būdinga daugiau ar mažiau panašaus išsivystymo žemdirbių kultūra. Vadinasi, požiūriai į buitines atliekas neturėtų turėti esminių skirtumų. Labiau tikėtina, kad Lietuvos gyventojų požiūris į buitines atliekas skirsis pagal kitus socialinius parametrus. Skirtumai veikiausiai yra susiję ne tiek su Lietuvos etnografinių regionų savitumais, kiek su gyvenamosios vietovės (pvz., kaimo ir miesto), išsilavinimo, amžiaus ir kitomis socialinėmis kategorijomis, nes tipologiškai jos apibūdina skirtingas socialines grupes, kurios išplitusios visoje Lietuvoje. Tad galima teigti, kad išsami gyventojų apklausa viename Lietuvos regione galėtų reprezentuoti visos Lietuvos gyventojų požiūrį.

Atliekų suvokimas svarbus dar ir tuo, kad jis rodo, kaip gyventojai pasiruošę rūšiuoti atliekas. Tai ypač aktualu prisimenant atsinaujinančių išteklių idėjas.

Straipsnyje analizuojami ne visi apklausos duomenys, o tik tie, kurie atskleidžia, kaip Alytaus regiono gyventojai suvokia buitinių atliekų keliamas problemas. Šis suvokimas tarsi grindžia aplinkosauginio elgesio prioritetus. Kitaip tariant, galima tikėtis, kad nuo to, kaip gyventojai suvokia buitinių atliekų problemą, priklauso jų elgesys tvarkant buitines atliekas. Bet nuostatos nėra tapačios elgesiui, žmonės ne visad pagal jas elgiasi. Vis dėlto bet koks elgesys visuomet remiasi atitinkamomis nuostatomis. Šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti gyventojų požiūrį į buitinių atliekų keliamas problemas, aptarti jas rūpesčio aplinkosauga tipologijos požiūriu ir susieti šios analizės rezultatus su R. Ingleharto ir jo kolegų modernizacijos teorija.

Buitinių atliekų tvarkymo tyrimo teorinės prielaidos

Nuostatos apie buitinių atliekų tvarkymą yra vienas iš aplinkosauginį sąmoningumą apibūdinančių indikatorių. Kitaip tariant, gyventojų požiūris į buitinių atliekų rūšiavimą, jo svarbą ir t. t. drauge išreiškia vienokį ar kitokį gyventojų rūpesčio aplinkosauga (angl. *environmental concern*) pobūdį, kurį galima susieti su visuomenės socialinės raidos ypatumais. 2007 m. lapkričio–gruodžio mėn. Europos Komisijos užsakymu 27 ES šalyse vykdytas gyventojų nuomonės tyrimas „Eurobarometras“, kurį Lietuvoje atliko viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė „TNS Gallup“, parodė vos pusę Lietuvos gyventojų manant, kad aplinkosaugos problemos yra labai svarbios, lyginant su kitomis socialinėmis ir ekonominėmis problemomis. O atliekų tvarkymu rūpinasi vos trečdalis Lietuvos gyventojų. Pagal šiuos rodiklius Lietuva gerokai atsilieka nuo kitų ES šalių (*Eurobarometras* 2007).

Kaip ir bet kuris kitas socialinis elgesys, buitinių atliekų tvarkymas ir rūšiavimas gali būti tiriamas kaip daugelio socialinių veiksnių poveikio padarinys, todėl požiūris į buitines atliekas ir elgesys jas tvarkant visuomet yra tam tikro socialinio komplekso dalis. Kitaip tariant, tirdami, kaip dauguma

gyventojų tvarko savo buitines atliekas, galime pasakyti, kokiam visuomenės tipui jie priklauso. Gyventojų požiūrį į atliekas, jų rūšiavimo motyvaciją galima apibūdinti ir sumodeliuoti iš racionalaus pasirinkimo perspektyvos, padedančios atskleisti veikėjų elgesio logiką. Tačiau patį vertybių, kurios lemia vieną ar kitą prioritetų pasirinkimą bei elgesio logiką, kilmės klausimą jau reikėtų analizuoti remiantis makrosociologinėmis arba visuomenės raidos teorijomis. Svarbus vaidmuo čia tenka ekologinės modernizacijos teorijoms (Spaargaren, Mol 1995; Spaargaren, van Vliet 1998), leidžiančioms apibūdinti skirtingus rūpesčio aplinkosauga tipus.

Nors asmens pasirinkimas rūšiuoti buitines atliekas ir laikytis reikalaujamų buitinių atliekų tvarkymo taisyklių priklauso nuo daugialypio socialinių veiksmų komplekso, tačiau galima juos suskirstyti į tris pagrindines veiksmų grupes, lemiančias daugumos gyventojų pasirinkimą – rūšiuoti ar nerūšiuoti buitines atliekas:

- efektyvi ir gyventojams patogi buitinių atliekų surinkimo infrastruktūra;
- gyventojų turima informacija apie buitinių atliekų surinkimo tvarką ir naudą;
- gyventojų aplinkosauginės vertybės ir motyvacija.

Sukurti buitinių atliekų surinkimo ir rūšiavimo infrastruktūrą yra būtina ir pradinė atliekų surinkimo sąlyga, kuriai įgyvendinti reikalingi finansiniai ištekliai. Šiuo metu ES lėšomis jau baigiami įgyvendinti Šiaulių, Marijampolės, Tauragės, Vilniaus, Klaipėdos, Telšių, Alytaus, Utenos ir Kauno regionų komunalinių atliekų tvarkymo sistemų investiciniai projektai (*Aplinkosauga...* 2007). Kitas būtinas žingsnis – paskleisti gyventojams reikalingą informaciją apie buitinių atliekų tvarkymo ir surinkimo svarbą bei taisykles. Galiausiai, bet ne paskiausiai iškyla pats sudėtingiausias uždavinys – suformuoti daugumos gyventojų aplinkosauginės nuostatos ir motyvaciją tvarkyti buitines atliekas pagal nustatytas taisykles. Jei pirmieji du uždaviniai yra santykinai nesunkiai įgyvendinami, nes susiję su finansiniais ištekliais ir fizinės bei socialinės sistemos pertvarka, tai trečiasis uždavinys verčia atsižvelgti ir analizuoti subjektyvias veikėjų charakteristikas bei jas formuojančius veiksmus. Gyventojų aplinkosauginės nuostatos ir motyvacija, kurias grindžia rūpestis aplinkosauga, priklauso nuo daugelio socialinių veiksmų. Vienas svarbesnių – visuomenės socioekonominė plėtra, nes ji lemia daugumos gyventojų vertybių kaitą (Inglehart 1997). Tipologiškai visuomenės galima skirstyti į didesnio ar mažesnio rūpesčio aplinkosauga, kuris priklauso nuo didesnio ar mažesnio socioekonominio išsivystymo, visuomenės. Mažesnis rūpestis aplinkosauga būdingas labiau į gamybą ir materialinį saugumą nukreiptoms visuomenėms, kadangi tarp šių visuomenių individualaus pasirinkimo prioritetų dominuoja materialiniai interesai, nulemti ypač jaučiamos materialinių išteklių stokos. Tuo tarpu rūpestis aplinkosauga yra itin būdingas visuomenėms, kurios yra labiau išsivysčiusios socioekonomiškai. Anot R. Ingleharto ir jo grupės mokslininkų,

tarp aplinkosauginių nuostatų ir šalies BVP egzistuoja empiriškai nustatomas ryšys. Mokslininkai atskleidė, kad ne tik turtingesnės visuomenės, bet ir labiau išsilavinę, jaunesni respondentai, kurie buvo socializuoti pasiturinčiose vakarietiškoje vidurinėsios klasės visuomenėse, dažniau nei tų pačių visuomenių neišsilavinę ar vyresni respondentai, kurių vaikystė ir paauglystė sutapo su pokarinių nepriteklių laikotarpiu, išreiškia tvirtesnes aplinkosaugines nuostatas (Inglehart 1997; Leonavičius 1999).

Buitinės atliekos ir požiūris į jas, kaip ir visa socialinė tikrovė, yra socialinis konstruktas, todėl buitinių atliekų suvokimą sąlygoja sudėtingas visuomenės socialinio gyvenimo kontekstas. Jau esame rašę (Leonavičius 2003), kad, J. Schindlerio (1998) ir G. Spaargareno (1995 ir 1998) nuomone, pagal atliekų suvokimo problemą bei su šios problemos suvokimu susijusią gamtos ir žmogaus santykio sampratą, visuomenės ir skirtingas tos pačios visuomenės socialines grupes galima skirstyti į tris tipus:

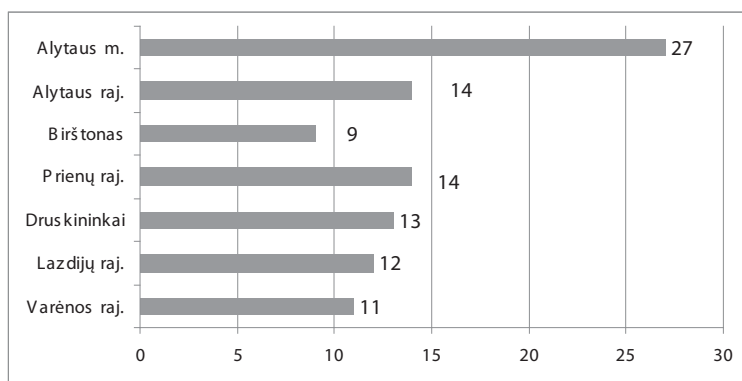
- Pirmojo socialinio tipo atstovai buitinių atliekų gausėjimą laiko didėjančia aplinkos taršos problema. Tai pats elementariausias buitinių atliekų problemos suvokimas tipas. Šiam tipui priklausantys individai gamtą dažniausiai įvardija kaip žmogaus poreikius tenkinančią duotybę. Todėl tikėtina, kad buitinių atliekų problemą individai geriausiai atveju sieks pašalinti rūpestingiau tvarkydami ir švarindami aplinką, išveždami buitines atliekas į nuošalesnes vietas ar jas naikindami.
- Antrojo socialinio tipo atstovai buitinių atliekų gausėjimą laiko neracionalaus gamtinių išteklių eikvojimo problema. Toks problemos suvokimas gali skatinti gyventojus labiau rūšiuoti atliekas. Todėl tikėtina, kad, sukūrus efektyvią buitinių atliekų rūšiavimo infrastruktūrą ir informacijos sklaidos sistemą, ūtiskus gyventojus rūšiavimo nauda, galima tikėtis didesnio gyventojų aktyvumo.
- Trečiojo socialinio tipo atstovai buitinių atliekų problemą laiko augančio vartojimo padariniu, todėl galima tikėtis, kad tokių suvokimą turintys individai gali pradėti mažinti buitines atliekas, ribodami asmeninį vartojimą ar ieškodami įvairių gamtą tausojančių vartojimo modelių.

Visus tris požiūrius galima traktuoti kaip bendresnio rūpesčio aplinkosauga kaitos proceso indikatorių, todėl atliekų problemos suvokimas gali būti analizuojamas rūpesčio aplinkosauga kaitos fone. Pavyzdžiui, trečiasis buitinių atliekų suvokimo tipas yra susijęs su rūpesčiu aplinkosauga, suformuotu visuomenės ekologinės modernizacijos (Spaargaren, Mol 1995; Spaargaren, van Vliet 1998). Jos veikiama, gamyba jau ne priešinama aplinkosaugai, o siekiama, kad jos papildytų viena kitą. Namų ūkyje modernizacijos teorija pirmiausiai akcentuoja vartotojų aplinkosaugos ir elgesio inovacijas (pirmenybė teikiama dviračiams, situacijoms, kada kaimynai bendrai naudoja skalbimo mašinas ar automobilius ir t. t.) (Spaargaren, van Vliet 1998). Kiekvienas buitinių atliekų suvokimo tipas tarsi atitinka ne

tik įvairias visuomenės socialinės, ekonominės ir kultūros raidos būkles, bet ir atspindi toje pačioje visuomenėje bei tuo pat metu gyvenančių skirtingų socialinių grupių gyvenimo stilius, vertybines nuostatas, poreikius ir interesus (Leonavičius 2003).

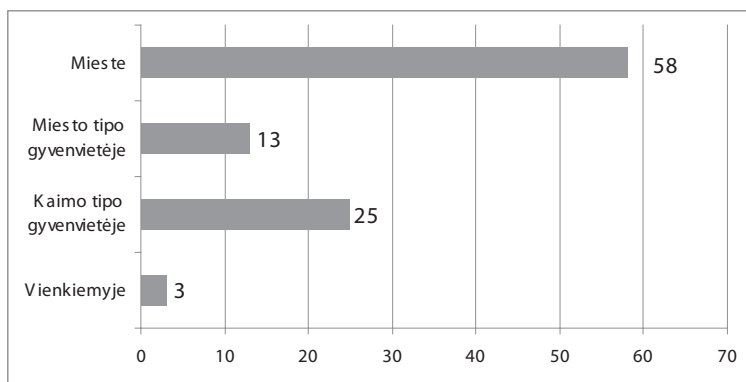
Tyrimo metodologijos ir tiriamųjų apibūdinimas

2008 m. kovo 3–21 d. pagal VšĮ „Aplinkosaugos valdymo ir technologijų centro“ vykdomą projektą „Alytaus regiono visuomenės informavimas ir mokymas apie aplinkos apsaugą: atliekų tvarkymas“ buvo apklausti Alytaus regiono gyventojai (*Alytaus... 2008*). Apklausa organizavo ir atliko VšĮ „Šviesos raštas“ sociologų grupė.

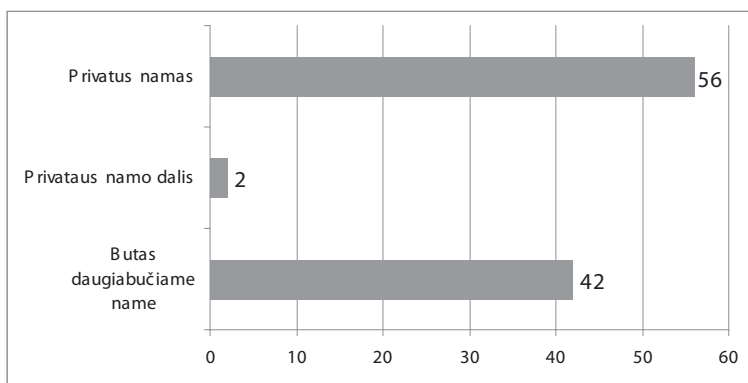

I PAV. RESPONDENTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL MIESTUS IR RAJONUS (%)

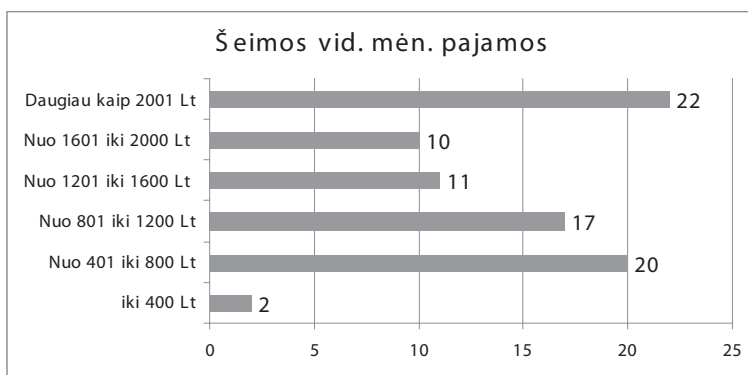
Apklausoje telefonu naudotas struktūruotas klausimynas, kurį sudarė 43 klausimai, susiję su buitinių atliekų tvarkymu, rūšiavimu, informacijos šaltiniais, respondentų socialinėmis charakteristikomis. Atsitiktinės stratifikuotos atrankos principu buvo sudaryta 2443 Alytaus regiono gyventojų imtis, reprezentuojanti namų ūkius Alytaus regiono miesto ir kaimo vietovėse. Iš viso į klausimus atsakė 1000 Alytaus miesto ir rajono, Birštono ir Druskininkų miestų, Prienų, Lazdijų ir Varėnos miestų bei rajonų gyventojų, kurių pasiskirstymas pagal socialines ir demografines charakteristikas pateikiami tolesniuose paveiksluose.

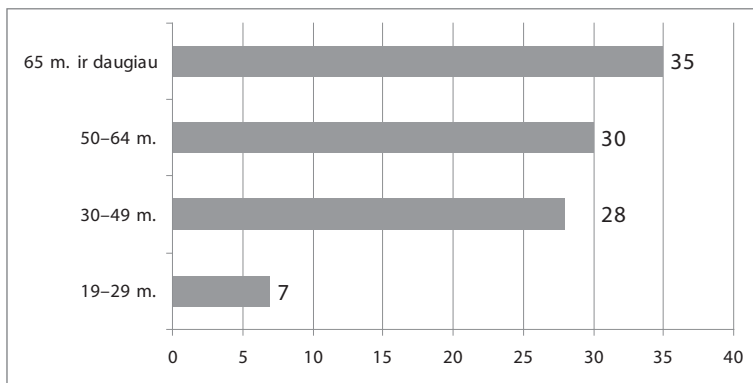
2 PAV. RESPONDENTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL GYVENAMĄJĄ VIETĄ (%)

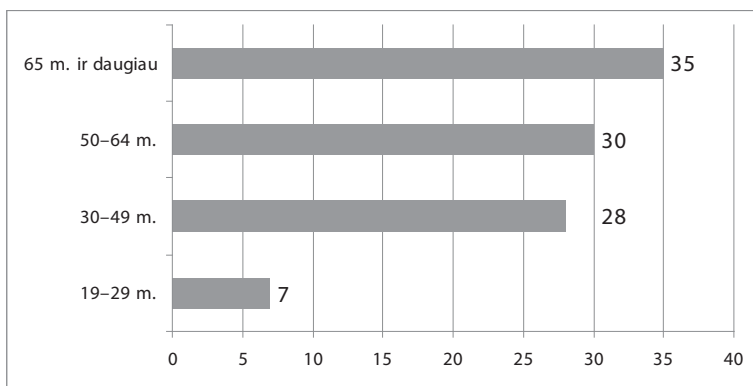
3 PAV. RESPONDENTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL BŪSTO TIPĄ (%)

4 PAV. RESPONDENTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL NAMŲ ŪKIO MĖNESIO PAJAMAS (%)

5 PAV. RESPONDENTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL IŠSILAVINIMĄ (%)

6 PAV. RESPONDENTŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL AMŽIŲ (%)

Anketoje buvo daugiau sociodemografinių kintamųjų, bet straipsnyje pateikėme tik tuos, kurie buvo tiesiogiai panaudoti.

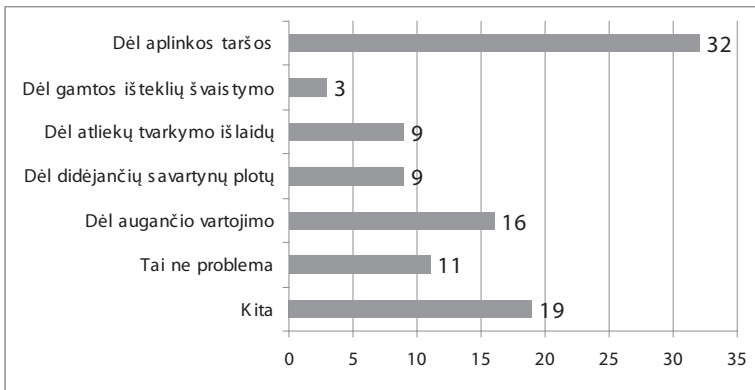
Įvairių socialinių parametų gyventojų nuomonė apie svarbiausias buitinių atliekų keliamų problemų priežastis

Apklausa parodė, kad 2008 m. Alytaus regiono gyventojai buitinių atliekų problemą dažniausiai suvokia kaip aplinkos taršą – 32 proc., tačiau tai mažiau nei 2001 m. tirtuose miestuose (Leonavičius 2003). Jei prie aplinkos taršos pridėtume buitinių atliekų problemą, kuri, manoma, kyla dėl sąvartynų plotų didėjimo, nes tai irgi galima laikyti tarša, susidarytų 41 proc. respondentų.

Šiuos respondentus būtų galima priskirti pirmajam tipui, kada buitinių atliekų problema suvokiama tik kaip aplinkos tarša.

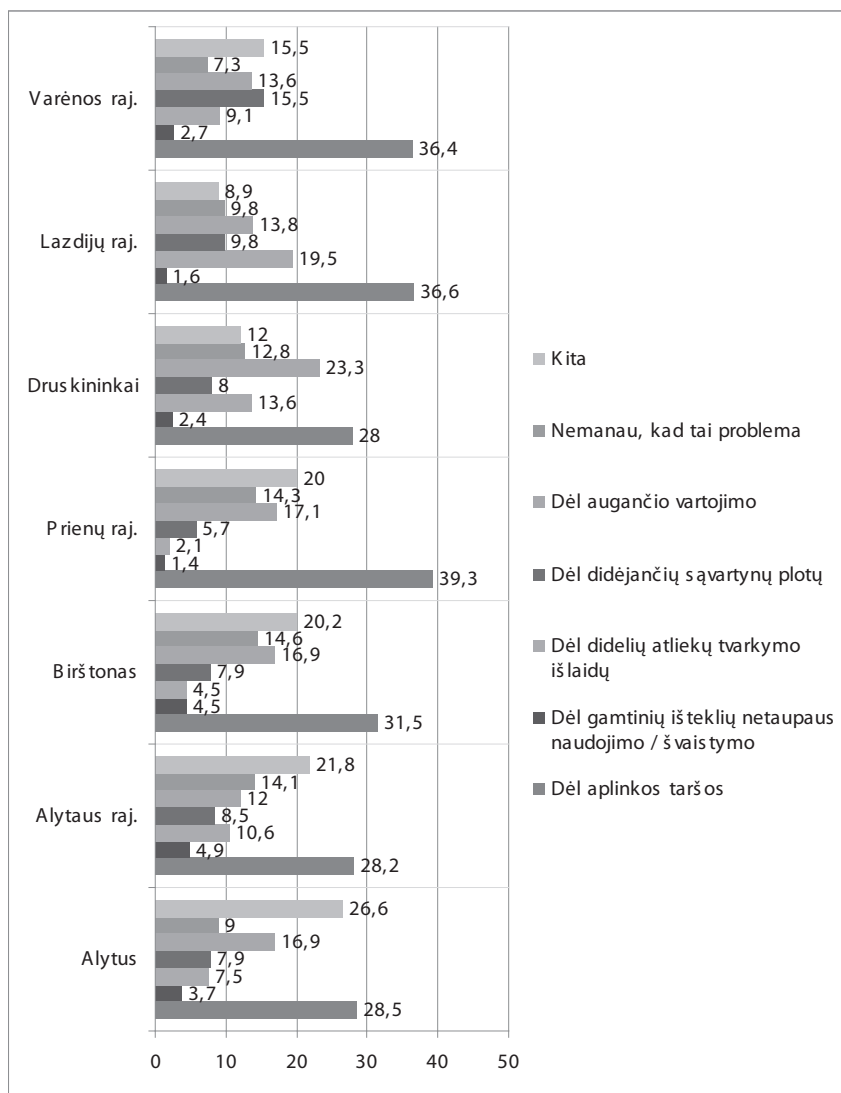
Susumavus teigiamus atsakymus į klausimus dėl gamtinių išteklių netaupo naudojimo / švaistymo ir dėl didelių atliekų tvarkymo išlaidų, kurie rodytų respondentų siekį taupyti, gauname 12 proc. respondentų, priskirtinų antrajam aplinkosauginio elgesio tipui, išreiškiančiam aiškią motyvaciją rūšiuoti atliekas (Kaune jų buvo 19 proc., Šiauliuose – 17 proc.).

Galiausiai 16 proc. respondentų buitinių atliekų problemą laiko augančio vartojimo problema (2001 m. anketoje tokio klausimo nebuvo). Nors būtų per drąsu iš šio atsakymo vienareikšmiškai daryti išvadą apie respondentų priklausomybę trečiajam – ekologiškiausiam ir ekologinės modernizacijos paliestam tipui, vis dėlto galima teigti, kad šie respondentai suvokia ryšį tarp vartojimo ir buitinių atliekų didėjimo. Todėl galima tikėtis, kad pastarieji kritiškiau žvelgia į savo vartojimo įpročius (žr. 7 pav.).

7 PAV. BUITINIŲ ATLIEKŲ PROBLEMOS PRIEŽASČIŲ SUVOKIMAS (%)

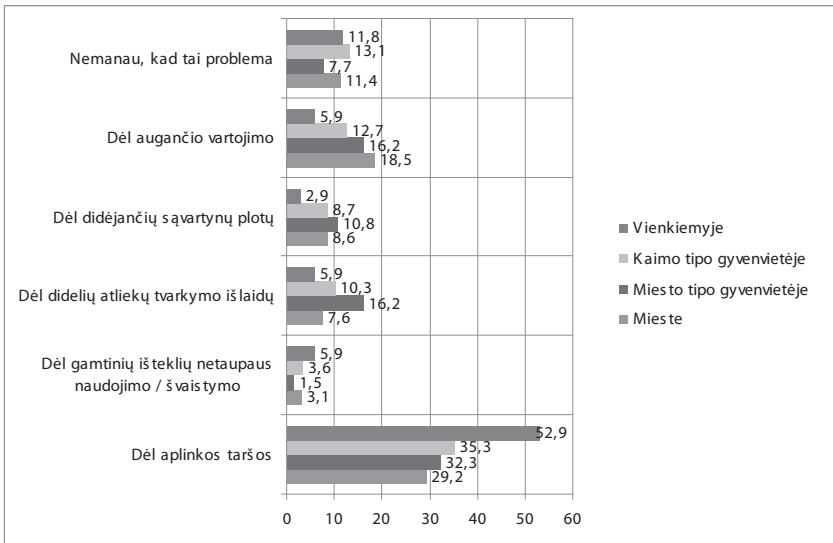
Duomenys pagal rajonus rodo, kad kaimo gyventojai dažniau nei miestiečiai buitinių atliekų didėjimo problemą sieja su aplinkos tarša (žr. 8 pav.). Alytaus regione sąlyginai būtų galima išskirti dvi grupes. *Miesto gyventojų* grupė, kurioje gyventojai atliekų problemą rečiau siejo su tarša: Alytaus mieste – 29 proc., Alytaus rajone – 28 proc., Druskininkuose – 28 proc., Birštone – 31,5 proc. *Kaimo gyventojų* grupė, kurioje gyventojai atliekų problemą dažniau siejo su tarša: Lazdijų rajone – 37 proc., Varėnos rajone – 36 proc., Prienų rajone – 39 proc. (žr. 8 pav.). Toks atskyrimas yra sąlygiškas, nes dauguma vadinamųjų miesto gyventojų santykinai neseniai atsikėlė iš kaimo vietovių.

8 PAV. BUITINIŲ ATLIEKŲ PROBLEMAS PRIEŽAŠČIŲ SUVOKIMAS
ALYTAUS REGIONO RAJONUOSE (%)

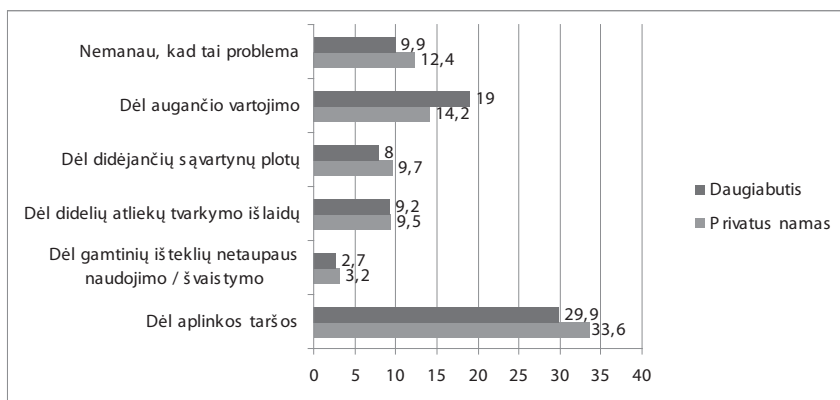
Skirstymas į „miesto“ ir „kaimo“ kategorijas buitinių atliekų suvokimo požiūriu tampa pagrįstas ir tiesiogiai klausiant apie buitinių atliekų suvokimo problemą pagal respondentų gyvenamąją vietovę. Atsakymai į klausimą *Kur jūs gyvenate: mieste, miesto tipo gyvenvietėje, kaimo tipo gyvenvietėje ar vienkietėje?* parodė, kad gyvenamoji vieta yra akivaizdžiai susijusi su buitinių atliekų keliamos problemos suvokimu. 35,3 proc. kaimo tipo gyvenviečių ir 52,9 proc.

vienkiemį respondentų buitinių atliekų problemą dažniau siejo su tarša, bet rečiau su vartojimo didėjimu (kaimo tipo gyvenvietėse – 12,7 proc., vienkiemiuose – 5,9 proc. respondentų). Tuo tarpu buitinių atliekų problemą su tarša siejo 29,2 proc., o su augančiu vartojimu – 18,5 proc. miestų respondentų (žr. 9 pav.).

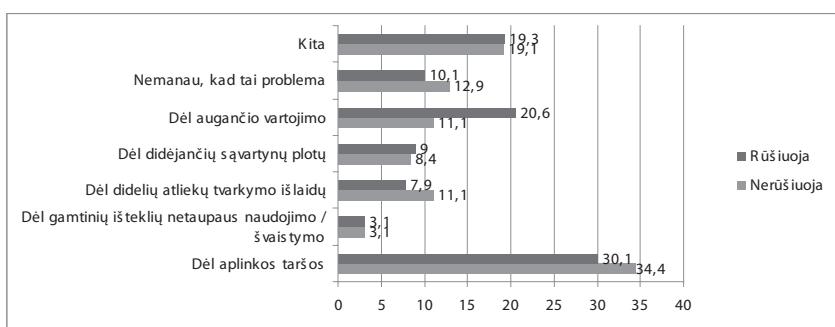
9 PAV. BUITINIŲ ATLIEKŲ PROBLEMAS PRIEŽASČIŲ SUVOKIMAS
PAGAL GYVENAMĄJĄ VIETOVĘ (%)

„Miesto“ ir „kaimo“ kategorijų atskyrimo pagrįstumą patvirtina respondentų gyvenamojo būsto tipo kintamasis. Net 90 proc. visų daugiabučiuose gyvenančių respondentų yra miesto gyventojai, o 42,2 proc. visų privačiuose namuose gyvenančių respondentų – kaimo gyventojai. Mieste 34,7 proc. respondentų gyvena privačiuose namuose. Duomenys parodė, kad daugiabučių gyventojai šiek tiek rečiau buitinių atliekų problemą sieja su tarša – tokių buvo 29,9 proc. Kaimo tipo gyvenvietėje 33,6 proc. respondentų buitinių atliekų problemą sieja su tarša. Kita vertus, daugiabučių gyventojai dažniau nei privačių namų gyventojai įžvelgia buitinių atliekų problemos sąsajas su didėjančiu vartojimu (19 proc. daugiabučiuose gyvenančių respondentų ir 14,2 proc. privačių namų gyventojų, žr. 10 pav.).

10 PAV. BUITINIŲ ATLIEKŲ PROBLEMAS PRIEŽASČIŲ SUVOKIMAS PAGAL GYVENAMOJO BŪSTO TIPĄ (%)

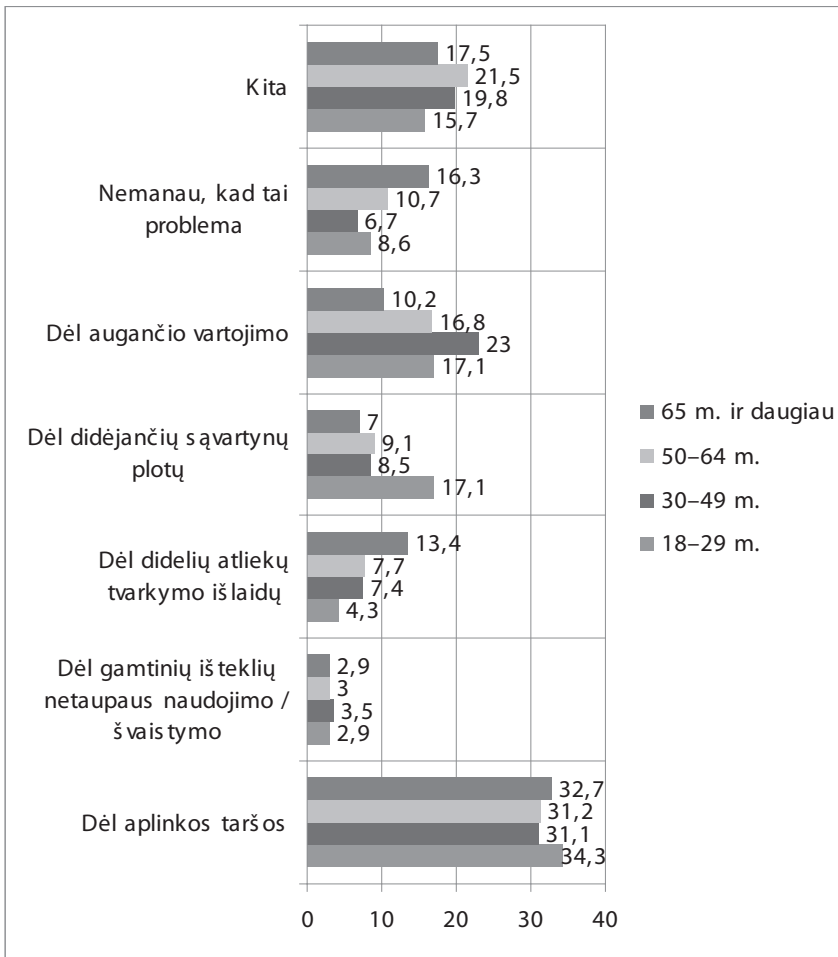
Atliekų rūšiavimas daugeliu atvejų atspindi pozityvią aplinkosauginę nuostatą, todėl atliekas rūšiuojantys ir nerūšiuojantys gyventojai turėtų skirtingai suvokti buitinių atliekų didėjimo problemas priežastis. Duomenys rodo, kad respondentai, nerūšiuojantys buitinių atliekų, dažniau buitinių atliekų problemą sieja su tarša (34,4 proc. nerūšiuojančių respondentų ir 30,1 proc. rūšiuojančių). Ir atvirkščiai, respondentai, rūšiuojantys buitines atliekas, jų didėjimo problemą sieja su augančiu vartojimu (20,6 proc. rūšiuojančių ir tik 11,1 proc. nerūšiuojančių respondentų, žr. 11 pav.). Galima būtų daryti prielaidą, kad buitines atliekas rūšiuojančių gyventojų dalis, kuriai atrodo, kad buitinių atliekų problema kyla dėl augančio vartojimo, potencialiai pretenduotų į trečiąją aplinkosauginio elgesio tipą.

11 PAV. BUITINIŲ ATLIEKŲ SUVOKIMO PROBLEMA ATLIEKAS RŪŠIUOJANČIŲ IR NERŪŠIUOJANČIŲ RESPONDENTŲ POŽIŪRIU (%)

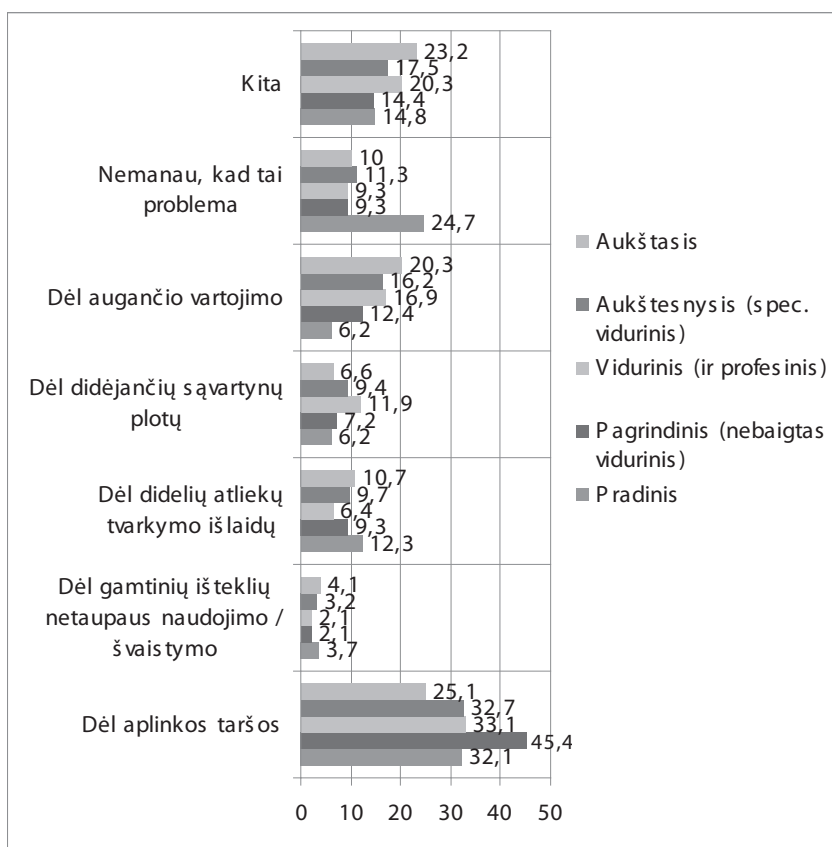
Gretinant buitinių atliekų suvokimo problemą pagal amžiaus kategorijas, labai žymių skirtumų neužfiksuota. Beveik trečdalis visų amžiaus kategorijų respondentų dažniausiai teigia, kad buitinių atliekų problema kyla dėl aplinkos

taršos. Tačiau tarp amžiaus kategorijų matyti tam tikra buitinių atliekų gausėjimo problemos suvokimo tendencija: vyresni dažniau nei jaunesnio amžiaus respondentai yra linkę teigti, kad buitinių atliekų problemos kyla dėl didelių atliekų tvarkymo išlaidų. Tuo tarpu jauniausi respondentai dažniau pabrėžia didėjančių sąvartynų plotų problemas. Be to, vyresni respondentai dažniau nurodo, kad apskritai neįžvelgia buitinių atliekų keliamų problemų. Įdomu tai, kad jaunesnio amžiaus respondentai dažniau nei vyresni buitinių atliekų problemą sieja su augančiu vartojimu. Tarp jų labiausiai išsiskiria 30–49 m. amžiaus kategorija – 23 proc. (žr. 12 pav.).

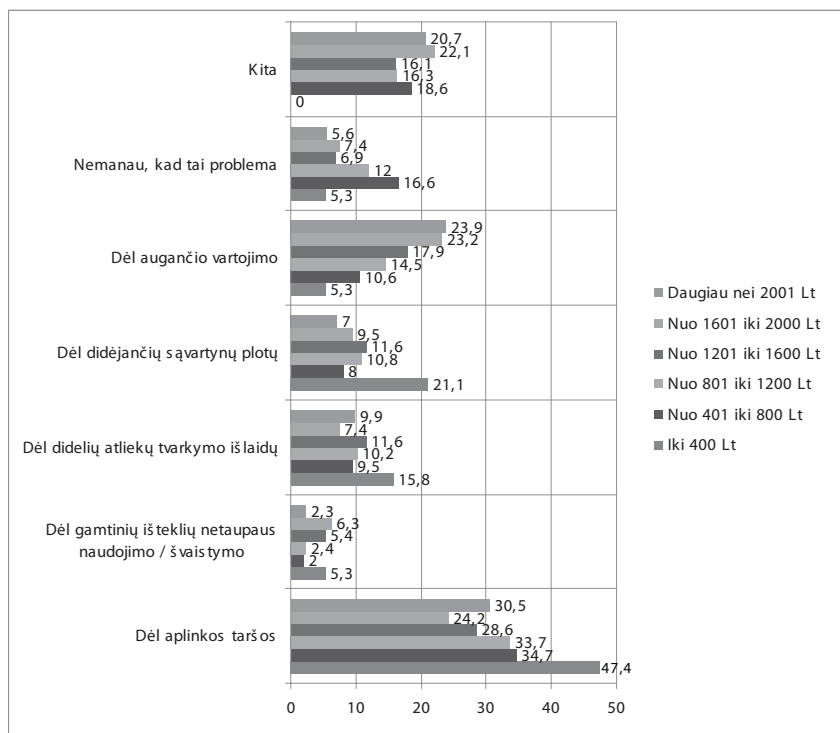
12 PAV. BUITINIŲ ATLIEKŲ PROBLEMAS PRIEŽASČIŲ SUVOKIMAS
PAGAL AMŽIAUS GRUPES (%)

Gretinant duomenis pagal išsilavinimą matyti, kad nė viena išsilavinimo kategorija neišsiskiria – visų kategorijų atstovai iš visų problemų dažniausiai pamini aplinkos taršą. Tačiau galima pažymėti, kad aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai buitinių atliekų problemą šiek tiek dažniau nei kitų išsilavinimo kategorijų atstovai sieja su augančiu vartojimu (20,3 proc. respondentų). Ir atvirkščiai, aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai rečiau nei kitų išsilavinimo kategorijų atstovai įžvelgia buitinių atliekų problemos sąsajas su aplinkos tarša (25,1 proc. respondentų) ir sąvartynų didėjimu (6,6 proc. respondentų) (žr. 13 pav.). Taigi tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių respondentų yra nedaug, bet vis dėlto šiek tiek daugiau individų, kuriems būtų būdingas trečiasis aplinkosauginių nuostatų tipas. Kaip jau minėjome, tokios tendencijos atitiktų R. Ingleharto gautus duomenis apie moderniąsias visuomenes (Inglehart 1997).

13 PAV. BUITINIŲ ATLIEKŲ PROBLEMAS PRIEŽASČIŲ SUVOKIMAS PAGAL IŠSILAVINIMĄ (%)

Gretinant respondentų kategorijas pagal šeimos mėnesio pajamas matyti, kad taip pat nėra labai išsiskiriančių kategorijų pagal pajamas. Visos respondentų šeimos mėnesio pajamų kategorijos atstovai dažniausiai buitinių atliekų problemą sieja su aplinkos tarša. Bet šiuo atveju vėl pastebima akivaizdi tendencija: didesnių pajamų respondentai buitinių atliekų problemą dažniau aiškina augančiu vartojimu. Šeimos su didžiausiomis mėnesio pajamomis buitinių atliekų problemą dažniau mini kaip augantį vartojimą. Pavyzdžiui, 1601–2000 Lt pajamų kategorijoje 23,2 proc. respondentų, o daugiau nei 2001 Lt šeimos mėnesio pajamų kategorijoje 23,9 proc. respondentų buitinių atliekų problemą sieja su vartojimu. Ir priešingai, kuo mažesnės šeimos pajamos, tuo dažniau buitinių atliekų problema minima kaip aplinkos tarša. Net 47,4 proc. mažiausias pajamas (iki 400 Lt) gaunantys respondentai teigia, kad buitinės atliekos kelia aplinkos užterštumo problemą. Daugiau kaip 2001 Lt mėnesio pajamų kategorijoje taip mano 30,5 proc. respondentų, o nuo 1601 iki 2000 Lt kategorijoje – tik 24,2 proc. respondentų (žr. 14 pav.).

14 pav. BUITINIŲ ATLIEKŲ PROBLEMAS PRIEŽAŠČIŲ SUVOKIMAS
SKIRTINGOSE ŠEIMOS PAJAMŲ GRUPĖSE (%)

Duomenų analizė

Apklauso duomenys parodė, kad dauguma Alytaus regiono gyventojų atliekų gausėjimo problemą suvokia kaip didėjančią aplinkos taršą. Lyginant su 2001 m. duomenimis, kurie buvo gauti Kauno, Šiaulių ir Jonavos miestuose (Leonavičius 2003), Alytaus regiono respondentai šiek tiek rečiau atliekų didėjimo problemą sieja su tarša. Priešingai, jie dažniau nei minėtų miestų respondentai atliekų problemą įvardija kaip išteklių eikvojimą ir vartojimo didėjimą. Galima būtų daryti prielaidą, kad beveik per 7 metus šiek tiek pakito gyventojų nuostatos – jos tapo artimesnės darnios plėtros koncepcijai, pagal kurią atliekos – nepanaudoti ištekliai. Šie duomenys įdomūs ir tuo, kad Alytaus regionas yra kaimiškesnis, lyginant su Kaunu, Šiauliais ir Jonava, o tipologiškai kaimiškų vietovių gyventojai dažniau nei miestiečiai akcentuoja buitinių atliekų taršos problemą. Modernizacijos teorijų požiūriu (Inglehart 1997), miestiečiai yra labiau paveikti socialinių ir ekonominių kaitos procesų ir savo nuostatomis labiau atstovauja moderniajai industrinei visuomenei.

Vis dėlto ne tik Alytaus regione, bet ir visoje Lietuvoje santykinai daug respondentų buitinių atliekų gausėjimą vertina kaip taršos problemą. 2007 m. „Eurobarometro“ atlikta apklausa parodė, kad Baltijos šalių gyventojai aplinkos problemas dažniau sieja su atliekų gausėjimu nei su gamtos išteklių eikvojimu ar vartojimo įpročiais. Ir priešingai, senųjų vėlyvosios modernybės ir poindustrinių ES šalių gyventojai gamtos išteklių eikvojimą dažniau laiko gamtinės aplinkos problema ir rečiau atliekų gausėjimu (žr. 1 lentelę).

1 LENTELĖ. APLINKOS PROBLEMŲ SUVOKIMAS (*ATTITUDES... 2007*)

	Gamtos išteklių eikvojimas	Atliekų gausėjimas	Mūsų vartojimo įpročiai
Lietuva	15	21	8
Latvija	14	37	7
Estija	21	31	18
Senosios EU narės	28	22	12
Naujosios ES narės	18	33	7

Greitinant mūsų apklauso ir „Eurobarometro“ duomenis galima daryti prielaidą, kad Baltijos valstybių gyventojai ne tik dažniau nei išsivysčiusių Europos šalių gyventojai suvokia atliekų gausėjimą kaip aplinkos problemą, bet ir dažniausiai atliekų gausėjimą laiko aplinkos užterštumo, o ne išteklių eikvojimo ir vartojimo problema. Jau minėtos „TNS Gallup“ apklauso duomenimis, tik 14 proc. Lietuvos gyventojų stengiasi naudoti mažiau vienkartinį daiktų, tokių kaip plastikiniai maišeliai ar pakuotės, o ES vidurkis – 30 proc. Tik 8 proc. lietuvių, lyginant su 17 proc. ES europiečių, perka aplinkai draugiškus produktus (*Aplinkosauga... 2007*).

Taigi remiantis R. Ingleharto postmaterialistinės koncepcijos požiūriu būtų galima daryti prielaidą, kad Lietuvos, kaip ir kitų Baltijos valstybių, gyventojų dauguma pirmenybę vis dar teikia materialiniam ir fiziniam saugumui. Tokiu atveju aplinkosauga yra ne tokia svarbi kaip ekonominė plėtra. Be to, ir šis minimalus rūpestis aplinkosauga yra labiau nukreiptas į lokalias taršos problemas, todėl buitinės atliekos nėra suvokiamos kaip nepanaudoti ištekliai. Čia galima kalbėti apie paradoksalias materialistiškai orientuotų visuomenių daugumos pažiūras. Viena vertus, didelei šių visuomenių gyventojų daliai būdingas rūpestis materialiniu ir fiziniu saugumu. Kita vertus, buitines atliekas jie laiko ne nepanaudotais ištekliais, padedančiais taupyti gamybos žaliavas, o pirmiausia tik aplinkos taršą. Jei materialistiškai orientuotų individų požiūris būtų nuoseklus, buitines atliekas jie turėtų suvokti labiau kaip nepanaudotus išteklius. Galbūt toks nenuoseklumas yra logiškas. Juk prioritetas rūpestis materialiniu ir fiziniu saugumu tiesiog išstumia kitus rūpesčius į periferiją ir paverčia juos ne tokiais svarbiais. Individas nuolat stengiasi tenkinti savo egoistinius materialius poreikius, o buitinių atliekų kaip nepanaudotų išteklių klausimas yra abstraktesnis rūpestis visa visuomene. Modernioje visuomenėje individas turi jaustis materialiai ir fiziškai saugus, kad visuotinės aplinkosauginės vertybės taptų svarbios. Darnios plėtos požiūriu, pirmasis tipas (buitinės atliekos yra laikomos aplinkos tarša) yra labai neparankus dominuojant materialinio ir fizinio saugumo poreikiui, nes buitines atliekas reikėtų suvokti kaip nesaikingo vartojimo pasekmę.

Išvados

1. Daugumos respondentų nuomone, buitinių atliekų problema Alytaus regione labiau kyla dėl aplinkos taršos nei dėl kitų priežasčių, pvz., gamtos išteklių švaistymo arba didėjančio vartojimo.
2. Jaunesni ir aukštesnio išsimokslinimo bei didesnes pajamas turintys respondentai dažniau nei likę apklausos dalyviai buitinių atliekų problemą suvokia kaip augantį vartojimą.
3. Apibendrintai galima teigti, kad dauguma Alytaus regiono gyventojų, kaip ir visos Lietuvos gyventojai, materialiniam ir fiziniam saugumui vis dar teikia pirmenybę, o aplinkosauga yra ne tokia svarbi kaip ekonominė plėtra.
7. Minimalus rūpestis aplinkosauga, kurį išreiškia Alytaus regiono gyventojai, yra labiau nukreiptas į lokalias taršos, o ne globalias aplinkosaugos problemas.

Literatūra

- Alytaus regiono visuomenės informavimas ir mokymas apie aplinkos apsaugą: atliekų tvarkymas*. 2008. Prieiga per internetą: <http://www.ecat.lt/> [žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 20 d.].
- Attitudes of European Citizens towards the Environment*. 2008. Fieldwork: November–December 2007. Directorate General Environment and coordinated by Directorate General Communication. European Commission Report.
- Aplinkosauga rūpi tik šiek tiek daugiau nei pusei Lietuvos gyventojų*. 2007. Pranešimas spaudai. TNS Gallup. Prieiga per internetą: http://www.tns-gallup.lt/lt/disp.php/lt_news/lt_news_335 [2010 m. rugsėjo 15 d.].
- Bourdieu, P. 1994. *In Other Words: Essays towards a Reflexive Sociology*. Oxford: Polity Press.
- „Dėl atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo“. 1999. *Valstybės žinios*, Nr. 63.
- Giddens, A. 1995. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Post-Modernization. Cultural Economic and Political Change in 43 Societies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Leonavičius, V. 1999. „Aplinkosauginis rūpestis kaip materialistinių ir postmaterialistinių vertybių kriterijus“. *Humanistika*, 3: 45–48.
- _____. 2001. *Gyventojų nuomonių apie atliekų tvarkymą Kauno, Šiaulių ir Jonavos miestuose sociologinio tyrimo ataskaita*. Kaunas: VDU Sociologijos katedra.
- _____. 2003. „Visuomenės dalyvavimas buitinių atliekų tvarkyme kaip socialinės kaitos kriterijus“. *Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba*, 3 (25): 71–79.
- Nacionalinė darnaus vystymosi strategija*. 2003. Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.am.lt/VI/files/0.658894001076396631.pdf> [žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 19 d.].
- Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2003–2004 metais ataskaita*. 2005. Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.am.lt/VI/files/0.512207001158661437.pdf> [žiūrėta 2010 m. rugsėjo 15 d.].
- Schindler, J. 1998. *Unwrap the World*. Wrocław: Eco-Idea.
- Spaargaren, G., & Mol, A. P. J. 1995. “Sociology, Environment, and Modernity: Ecological Modernization as a Theory of Social Change”. *Society and Natural Resources*, 5: 323–344.
- Spaargaren, G., & van Vliet, B. 1998. “Lifestyle, Consumption and the Environment: The Ecological Modernization of Domestic Consumption”. *Ecological Modernization around the World*, 50–76. Wageningen: WAU.
- Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas*. 2002 m. balandžio 12 d., Nr. 519.
- Valstybės žinios*, 2002 m. balandžio 17 d., Nr. 40, publ. Nr. 1499.
- Valstybės žinios*, 2007 m. lapkričio 27 d., Nr. 122, publ. Nr. 5003.
- Žičkienė, S., ir Ruškus, J. 2001. „Individualaus buitinių atliekų tvarkymo modeliai: apklausos raštu duomenys“. *Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba*, 4 (18): 19–29.

Lithuanian Population's Attitudes Towards the Issue of Garbage Disposal and a Typology of Environmental Concerns

Summary

The paper discusses the empirical data obtained from the survey on garbage in Alytus region. Scholarly literature distinguishes three types of concerns about garbage in the industrial society: 1) a concern about pollution; 2) a concern about the waste of energy and resources; and 3) a concern about the decrease of garbage (Schindler 1998). In this paper, we attempt to demonstrate that the first type of the environmental concern is characteristic of the majority of the population of Alytus, similarly as in a previous survey in Kaunas and Šiauliai in 2001. We argue that this type of concern reflects an early development of the industrial society and special environmental preoccupations in Lithuania in general. The population's concern about garbage is also related to people's behavior and attitudes. Only a small part of the population (3 %) perceives the issue of garbage as the problem of the waste of energy and resources. The data support the assumption that the population of Alytus region still has a strong need for materialistic and physical security. This need marginalizes the values of ecological concern.